130

स्कन्दरहे के लेख

यद्धरिणोयवमत्तिनपुष्टम्बहुमन्यते॥ शूद्रोयदर्य्यायैजारोनपोष
मनुमन्यते॥३१॥ दधिक्राव्णोऽअकारिषञ्जिष्णोरश्वस्यवाजिनः॥
सुरभिनोमुखाकरत्प्रणऽआयूंषितारिषत्॥३२॥ गायत्रीत्रि
ष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्त्यासह॥ बृहत्युष्णिहाककुप्सूचीभिःशम्य
न्तुत्वा॥३३॥ द्विपदायाश्चतुष्पदास्त्रिपदायाश्चषट्पदाः॥ विच्छन्
दायाश्चसच्छन्दाःसूचीभिःशम्यन्तुत्वा॥३४॥ महानाम्न्योरेव
त्योविश्वाऽआशाःप्रभूवरीः॥ मैघीर्विद्युतोवाचःसूचीभिःशम्यन्तु
त्वा॥३५॥ नार्य्यस्तेपत्न्योलोमविचिन्वन्तुमनीषया॥ देवानाम्पत्न्यो

पुरवम्भ्रहन्त्वात्वम्बृहद्बृकु॥२५॥ कुह्वीमेना।मुष्कापर्यंगिरोन्नारं
हरन्निव॥अथास्यमध्यमेधत्तां शीते वाते पुनन्निव॥२६॥ कुह्व
मेना।मुष्कसतांङ्किरोनारं. हरन्निव॥अथास्यमध्यमेजतु शीते
वाते पुनन्निव॥२७॥ यदस्या।अंहुभेद्याः कृधु स्थूलमुपातस
त्॥ मुष्काविदस्याऽएजतो गोशफे शकुलाविव॥२८॥ यद्देवासः।
यद्देवासो ललामगुं प्रविष्टीमिनमाविषुः॥ सक्थ्ना देदिश्यते ना
री सत्यस्याक्षिभुवो यथा॥२९॥ यद्धरिणः। यद्धरिणो यवम
त्ति न पुष्टम्पशु मन्यते॥ शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायति॥३०॥

ऊर्णाः कुल्माषा ऽआग्निमारुताः कुल्माषाः श्यामाः पौष्णाः ॥७॥ एता ऽऐ
न्द्राग्नाः ॥ एता ऽऐन्द्राग्ना द्विरूपा ऽअग्नीषोमीया वामना ऽअनड्वाह ऽ
आग्नावैष्णवा वशा मैत्रावरुण्यो ऽन्यत ऽएन्यो मैत्र्यः ॥८॥ कृष्णग्री
वा ऽआग्नेया बभ्रवः सौम्याः श्वेता वायव्या ऽअविज्ञाता ऽअदि
त्यै सरूपा धात्रे वत्सतर्यो देवानां पत्नीभ्यः ॥९॥ कृष्णा भौमाः ॥
कृष्णा भौमा धूम्रा ऽआन्तरिक्षा बृहन्तो दिव्याः शबला वैद्यु
ताः सिध्मास्तारकाः ॥१०॥ धूम्रान्वसन्ताय धूम्रान्वसन्ता
यालभते श्वेतान्ग्रीष्माय कृष्णान्वर्षाभ्यो ऽरुणाञ्छरदे पृष

सक्थ्यस्तऽऐन्द्राग्नाः कृष्णाञ्जिरल्पाञ्जिर्महाञ्जिस्तऽउष
स्याः ॥४॥ शिल्पावैश्वदेव्यः । शिल्पावैश्वदेव्यो रोहिण्यस्त्र्य
वयो वाचेऽविज्ञाताऽअदित्यै सरूपा धात्रे वत्सतर्य्यो देवा
नाम्पत्नीभ्यः ॥५॥ कृष्णग्रीवाऽआग्नेयाः । कृष्णग्रीवाऽआग्ने
याः शितिभ्रवो वसूनाᳬं रोहिता रुद्राणाᳬं श्वेताऽअवरो
किणऽआदित्यानान्नभोरूपाः पार्ज्जन्याः ॥६॥ उन्नतऽ
ऋषभः । उन्नतऽऋषभो वामनस्तऽऐन्द्रावैष्णवाऽउन्नतः
शितिबाहुः शितिपृष्ठस्तऽऐन्द्राबार्हस्पत्याः शुकरूपा वा

6

र्ष्णे॥ अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्ना धूपयामि देवयजने पृथिव्याः॥ मखाय त्वा मखस्य
त्वा शीर्ष्णे॥ अश्वस्य त्वा वृष्णः शक्ना धूपयामि देवयजने पृथिव्याः॥ मखाय
त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे॥ मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे॥ मखाय त्वा मखस्य त्वा
शीर्ष्णे॥ मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे॥ ८॥ ९॥ ऋजवे त्वा॥ ऋजवे त्वा साधवे
त्वा सुक्षित्यै त्वा॥ मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे॥ मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे॥
मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्णे॥ १०॥ यमाय त्वा॥ मखाय त्वा सूर्यस्य त्वा तपसे॥
देवस्त्वा सविता मध्वानक्तु पृथिव्याः संस्पृशस्पाहि॥ अर्चिरसि शोचि
रसि तपोसि॥ ११॥ अनाधृष्टा पुरस्तात्॥ अनाधृष्टा पुरस्तादग्नेराधिपत्य

आयुर्मे दाः पुत्रवती दक्षिणतऽइन्द्रस्याधिपत्ये प्रजां मे दाः । सुषदा पश्चाद्दे
वस्य सवितुराधिपत्ये चक्षुर्मे दाऽआश्रुतिरुत्तरतो धातुराधिपत्ये रायस्पो
प षं मे दाः ॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्पतेराधिपत्यऽओजो मे दा विश्वाभ्यो मा ना मा
ष्ट्राभ्यस्पाहि मनोरश्वासि ॥१२॥ स्वाहा मरुद्भिः परिश्रीयस्व दिवः संस्पृ
शं स्पाहि ॥ मधु मधु मधु ॥१३॥ गर्भो देवानाम् ॥ गर्भो देवानां पिता मतीनां
पतिः प्रजानाम् ॥ सं देवो देवेन सवित्रा गत सꣳ सूर्येण रोचते ॥१४॥ सम
ग्निरग्निना गत सं दैवेन सवित्रा सꣳ सूर्येणारोचिष्ट ॥ स्वाहा समग्निस्त
पसा गत सं दैव्येन सवित्रा सꣳ सूर्येणारूरुचत ॥१५॥ धर्ता दिवः ॥ धर्
ता दिवो विभाति तपसस्पृथिव्यां धर्ता देवो देवानाममर्त्यस्तपोजाः ॥ वा

तꣳस्त्वन्नु पवल्कामसि त्वा किꣳ स्विन्नः अतिवोचास्यत्रं ॥५१॥ पंचस्वं
तः पुरुष ऽ आविवेश तान्यन्तः पुरुषे ऽ अर्पितानि॥ एतत्त्वात्र प्रति
मन्वानो ऽ अस्मि न मायया भवस्युत्तरो मत्॥५२॥ का स्विदासी
त्॥ का स्विदासीत्पूर्वचित्तिः किꣳ स्विदासीद् बृहद्वयः॥ का स्विदा
सीत्पिलिप्पिला का स्विदासीत्पिशङ्गिला॥५३॥ द्यौरासीत्॥ द्यौ
रासीत्पूर्वचित्तिरश्व ऽ आसीद् बृहद्वयः॥ अविरासीत्पिलिप्पि
ला रात्रिरासीत्पिशङ्गिला॥५४॥ का ऽ ईमरे पिशङ्गिला
का ऽ ईं कुरुपिशङ्गिला॥ क ऽ ईमास्कन्दमर्षति क ऽ ईं पन्थां वि

समं ज्योतिः किंᳪ समुद्रसमᳪ सरः॥ किंᳪ स्वित्पृथिव्यै वर्षीयः कस्य मात्रा न विद्यते॥४७॥ ब्रह्म सूर्यसमं ज्योतिर्द्यौः समुद्रसमᳪ सरः। इन्द्रः पृथिव्यै वर्षीयान्गोस्तु मात्रा न विद्यते॥४८॥ पृच्छामि त्वा चितये देवसख यदि त्वमत्र मनसा जगन्थ॥ येषु विष्णुस्त्रिषु पदेष्वेष्टस्तेषु विश्वं भुवनमा विवेशा ३॥४९॥ अपि तेषु त्रिषु पदेष्वस्मि येषु विश्वं भुवनमाविवेश॥ सद्यः पर्येमि पृथिवीमुत द्यामेकेनाङ्गेन दिवो ऽअस्य पृष्ठम्॥५०॥ केष्वन्तः पुरुष ऽआविवेश कान्यन्तः पुरुषे ऽअर्पितानि॥ए

वेद द्यावापृथिवी ऽअन्तरिक्षम्॥ वेद सूर्यस्य बृहतो जनित्रमथो वे
द चन्द्रमसं यतोजाः॥६०॥ पृच्छामि त्वा परमन्तम्पृथिव्याः पृच्छामि
यत्र भुवनस्य नाभिः॥ पृच्छामि त्वा वृष्णो ऽअश्वस्य रेतः पृच्छामि
वाचः परमं व्योम॥६१॥ इयं वेदिः परो ऽअन्तः पृथिव्या ऽअ
यं यज्ञो भुवनस्य नाभिः॥ अयꣳ सोमो वृष्णो ऽअश्वस्य रेतो
ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम॥६२॥ सुभूः स्वयंभूः प्रथमोऽन्तर्महत्य
र्णवे॥ दधे ह गर्भमृत्वियं यतो जातः प्रजापतिः॥६३॥ होता यक्षत्प्र
जापतिꣳ सोमस्य महिम्नः॥ जुषतां पिबतु सोमꣳ होतर्यज॥६४॥
प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा रूपाणि परि ता बभूव॥ यत्कामा

सर्पति ॥५५॥ अजारे पिशंगिला श्वावित्कुरुपिशंगिला ॥ शशऽआस्कं
दमर्षत्यहिः पंथां विसर्पति ॥५६॥ कत्यस्य विष्ठाः कत्यक्षराणि
कति होमासः कतिधा समिद्धः ॥ यज्ञस्य त्वा विदथा पृच्छमत्र कति
होतारऽऋतुशो यजंति ॥५७॥ षडस्य विष्ठाः शतमक्षराण्य
शीतिर्होमाः समिधो ह तिस्रः ॥ यज्ञस्य ते विदथा प्रब्रवीमि स
प्त होतारऽऋतुशो यजंति ॥५८॥ कोऽअस्य वेद भुवनस्य ना
भिं को द्यावापृथिवीऽअंतरिक्षं ॥ कः सूर्यस्य वेद बृहतो जनि
त्रं को वेद चंद्रमसं यतोजाः ॥५९॥ वेदाहमस्य भुवनस्य नाभिं

स्तेजुहुमस्तन्नोऽअस्तु वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम् ॥६५॥ इति वा
जसनेयसंहितायां त्रयोविंशतितमोऽध्यायः ॥२३॥ अश्वस्तूपरः ।
अश्वस्तूपरो गोमृगस्ते प्राजापत्याः ॥ कृष्णग्रीवऽआग्नेयोररा
टे पुरस्तात्सारस्वती मेष्यधस्ताद्धन्वोराश्विनावधोरामौ बाह्वोः
सोमापौष्णः श्यामो नाभ्याꣳ सौर्ययामौ श्वेतश्च कृष्णश्च पार्श्व
योस्त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योर्वायव्यः श्वेतः पुच्छऽइन्द्राय
स्वपस्याय वेहद्वैष्णवो वामनः ॥१॥ रोहितो धूम्ररोहितः कर्क
न्धुरोहितस्ते सौम्या बभ्रुररुणबभ्रुः शुकबभ्रुस्ते वारुणाः शिति

रंध्रो न्यतःशितिरन्ध्रः समन्तशितिरन्ध्रस्ते सावित्राः शितिबाहुरन्य
तःशितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्ते बार्हस्पत्याः पृषती क्षुद्रपृषती स्थू
लपृषती ता मैत्रावरुण्यः ॥२॥ शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणि
वालस्त ऽआश्विनाः श्येतः श्येताक्षो ऽरुणस्ते रुद्राय पशुपत
ये कर्णा यामा ऽअवलिप्ता रौद्रा नभोरूपाः पार्जन्याः ॥३॥ पृश्नि
स्तिरश्चीनपृश्निः पृश्नि स्तिरश्चीनपृश्निरूर्ध्वपृश्निस्ते मा
रुताः फल्गूर्लोहितोर्णी पलक्षी ताः सारस्वत्यः प्लीहाकर्णः शु
ण्ठाकर्णो ऽध्यालोहकर्णस्ते त्वाष्ट्राः कृष्णग्रीवः शितिकक्षोऽञ्जि

ताग्रेभूतस्यजातःपतिरेकऽआसीत्॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्मै
देवायहविषाविधेम॥१॥ उपयामगृहीतोसि। प्रजापतयेत्वाजुष्टङ्गृह्णा
म्येषतेयोनिःसूर्यस्तेमहिमा॥ यस्तेहन्त्संवत्सरेमहिमासम्बभूव
यस्तेवायावन्तरिक्षेमहिमासम्बभूवयस्तेदिविसूर्येमहिमासम्बभूवतस्मै
तेमहिम्नेप्रजापतयेस्वाहादेवेभ्यः॥ यःप्राणतःयःप्राणतो
निमिषतोमहित्वैकऽइद्राजाजगतोबभूव॥ यऽईशेऽअस्यद्विप
दश्चतुष्पदःकस्मैदेवायहविषाविधेम॥२॥ उपयामगृहीतोसि
प्रजापतयेत्वाजुष्टङ्गृह्णाम्येषतेयोनिश्चन्द्रमास्तेमहिमा॥ यस्तेरा

15

द्यौसम्वत्सरेमहिमासम्बभूवँयस्तेपृथिव्यामग्नौमहिमासम्बभूवँ
यस्तेनक्षत्रेषुचन्द्रमसिमहिमासम्बभूवँतस्मैतेमहिम्नेप्रजाप
तयेदेवेभ्यःस्वाहा॥४॥युञ्जन्तिब्रध्नमरुषञ्चरन्तम्परितस्थुषः॥
रोचन्तेरोचनादिवि॥५॥युञ्जन्त्यस्यकाम्याहरीविपक्षसारथे॥शो
णाधृष्णूनृवाहसा॥६॥यद्वातोऽअपोऽअगनीगन्प्रिया
मिन्द्रस्यतन्वम्॥एतꣳस्तोतरनेनपथापुनरश्वमावर्त्तयासिनः॥७॥
वसवस्त्वाञ्जन्तुगायत्रेणछन्दसारुद्रास्त्वाञ्जन्तुत्रैष्टुभेनछ
न्दसादित्यास्त्वाञ्जन्तुजागतेनछन्दसा॥भूर्भुवःस्वर्लाजीञ्छाची

न्यग्रोगभ्येऽ एतदन्नमत्त देवाऽ एतदन्नमद्धि प्रजापते॥८॥ कः स्विदा कः
स्विदेकाकी चरति कऽ उस्विज्जायते पुनः॥ किᳫंस्विद्धिमस्य भे
षजं किम्वावपनं महत्॥९॥ सूर्यऽ एकाकी चरति चन्द्रमा जाय
ते पुनः॥ अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत्॥१०॥ किंस्वि
दासीत्पूर्वचित्तिः किंस्विदासीद्बृहद्वयः॥ कास्विदासी
त्पिलिप्पिला कास्विदासीत्पिशङ्गिला॥११॥ द्यौरासीत्। द्यौरा
सीत्पूर्वचित्तिरश्वऽ आसीद्बृहद्वयः॥ अविरासीत्पिलिप्पिला
रात्रिरासीत्पिशङ्गिला॥१२॥ वायुष्ट्वा॥ पचतैरवत्वसितग्रीवश्छा

गौर्न्यग्रोधश्चमसेः शरोल्मलिहृत्यां ॥ एष स्य राथ्यो वृषा पड्भिश्चतुर्भि
रेदगन्ब्रह्मा कृष्णश्च नोऽवतु नमोऽग्नये ॥१३॥ सꣳशितो रश्मिना र
थः सꣳशितो रश्मिना हयः ॥ सꣳशितोऽप्स्वप्सुजा ब्रह्मा सो
मपुरोगवः ॥१४॥ स्वयं वाजिꣲस्तन्वं कल्पयस्व स्वयं यजस्व स्व
यं जुषस्व ॥ महिमा तेऽन्येन न सन्नशे ॥१५॥ न वै । न वाऽउ एतन्म्रि
यसे न रिष्यसि देवाꣳ इदेषि पथिभिः सुगेभिः ॥ यत्रासते सुकृ
तो यत्र ते ययुस्तत्र त्वा देवः सविता दधातु ॥१६॥ अग्निः पशुरासी
त्तेनायजन्त सऽएतं लोकमजयद्यस्मिन्नग्निः स ते लोको भविष्य

ति तञ्जेष्यसि पिबैताऽअपः॥ वायुः पशुरासीत्तेनायजन्त सऽएतं लो
कमजयद्यस्मिन्वायुः स ते लोको भविष्यति तञ्जेष्यसि पिबैताऽअ
पः॥ सूर्यः पशुरासीत्तेनायजन्त सऽएतं लोकमजयद्यस्मिन्त्सू
र्यः स ते लोको भविष्यति तञ्जेष्यसि पिबैताऽअपः॥१७॥ प्राणाय
स्वाहा। पानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा॥ अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेन
मानयति कश्चन॥ ससस्त्यश्वकः सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम्॥१८॥
गणानान्त्वा। गणपतिꣳ हवामहे प्रियाणान्त्वा प्रियपतिꣳ हवामहे
निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो मम॥ आहमजानि गर्भधमा त्व

१८
20

मेजासिगर्ब्बधमूः॥१८॥ नाऽतुक्रोवतुरः पदः सम्प्रसारयावस्वर्गेलोके
प्रार्तुवाशांस्त्रषो ब्राजीरेतोधारेतोदधातु॥२०॥ उत्सेकथ्याऽभवेगुदं
धेहिसमंजिचारयावृषन॥ अस्त्रीणांजीवभोजनः॥२१॥ शकास
कोराकुत्रिकाहलगितिवंचति। आहंतिगभेपसोनिगलगलीति
धारका॥२२॥ शकोसकोरांकुंतकंऽआहलगितिवञ्चति॥ विवक्ष
तऽइवतेमुखंमधेर्मानस्त्वमभिजाषथाः॥२३॥ माताचतेपि
ताचतेयंवृक्षस्परोहतः॥ प्रतिलामीतितेपितागर्भेमुष्टिमतं ७ सय
त॥२४॥ माताचते।नेपिताचतेयेवृक्षस्यक्रीडतः॥ विवक्षतऽइवते

द्रिशः सूचीभिः शम्यन्तु त्वा ॥३६॥ रजता हरिणीः सीसा युजो युज्य
न्ते कर्म्मभिः ॥ अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सिमाः शम्यन्तु शम्यन्तीः ॥३७॥
कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्व्वं वियूय ॥ इहेहैषां
कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमऽउक्तिं यजन्ति ॥३८॥ कस्त्वाच्छ्यति
कस्त्वा विशास्ति कस्ते गात्राणि शम्यति ॥ कऽउते शमिता कविः ॥३९॥
ऋतवस्तऽऋतुथा पर्व्वशमितारो विशासतु ॥ संव्वत्सरस्य तेज
सा शमीभिः शम्यन्तु त्वा ॥४०॥ अर्द्धमासाः परूꣳषि ते मासाऽ
आच्छ्यन्तु शम्यन्तः ॥ अहोरात्राणि मरुतो विलिष्टꣳ सूदयन्तु ते ॥ ॥

देव्याऽअध्वर्यवस्त्वाछ्यन्तु विचशासतु॥ गात्राणि पर्वशस्ते सि
माः कृण्वन्तु शम्यन्तीः॥४२॥ द्यौस्ते पृथिव्यन्तरिक्षं वायुश्छि
द्रं पृणातु ते॥ सूर्यस्ते नक्षत्रैः सह लोकं कृणोतु साधुया॥४३॥
शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः शमस्त्ववरेभ्यः॥ शमस्थभ्यो मज्जभ्यः
शम्वस्तु तन्वै तव॥४४॥ कः स्विदेकाकी चरति कऽउ स्वि
ज्जायते पुनः॥ किं स्विद्धिमस्य भेषजं किम्वावपनं महत्॥४५॥
सूर्यऽएकाकी चरति चन्द्रमा जायते पुनः॥ अग्निर्हिमस्य भे
षजं भूमिरावपनं महत्॥४६॥ किं स्वित॥ किं स्वित्सूर्य

उं नेक्षन्नभस्वहीदिहीह ॥ विश्वाऽआशाः प्रञ्चन्मानुषीर्भियः शिवेभि

रद्यपरिपाहिनोवृधे ॥७॥ वृहस्पतेसवितः । वृहस्पतेसवितर्बोध

यैनं संशितञ्चित्सन्तरां संशिशाधि ॥ वर्द्धयैनम्महतेसौभ

गाय विश्वऽएनमनुमदन्तुदेवाः ॥८॥ अमुत्रभूयादध ॥ अमुत्रभू

यादधयद्यमस्य वृहस्पतेऽअभिशस्तेरमुञ्चः ॥ प्रत्यौहतामश्विना

मृत्युमस्माद्देवानामग्नेभिषजाशचीभिः ॥९॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्त

मसस्परिस्वः पश्यन्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्रासूर्यमगन्मज्योति

रुत्तमम् ॥१०॥ ऊर्ध्वाऽअस्य ॥ ऊर्ध्वाऽअस्य समिधोभवन्त्यूर्ध्वाशु

मु

मु

काशो वीं३ व्यग्नेः॥ घृतवन्तमा प्रतीकमस्य सूनोः॥११॥ तनूनपादसु
रः॥ तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो [illegible] वेषु देवः॥ पथो अनक्तु मध्वा
घृतेन॥१२॥ मध्वा यज्ञम्॥ मध्वा यज्ञन्नक्षसे प्रीणानो नराशं३सो
अग्ने॥ सुकृद्देवः सविता विश्ववारः॥१३॥ अच्छायम्॥ अच्छायमे
ति शवसा घृतेनेडानो वह्निर्नमसा॥ अग्निं स्रुचो अध्वरेषु प्र
यत्सु॥१४॥ स यक्षत्। स यक्षदस्य महिमानमग्नेः स ईं मन्द्रासु प्र
यसः॥ वसुश्चेतिष्ठो वसुधातमश्च॥१५॥ द्वारो देवीः। द्वारो देवीरन्व
स्य विश्वे व्रता ददन्तेऽग्नेः॥ उरुव्यचसो धाम्ना पत्यमानाः॥१६॥

मदिंष्ठया पवस्व सोम धारया ॥ इन्द्राय पातवे सुतः ॥ २५ ॥ रक्षोहा विश्वच
र्षणिः ॥ रक्षोहा विश्वचर्षणिरभियोनिमयोहते ॥ द्रोणे सधस्थमा
सदत् ॥ २६ ॥ इति संहितापाठे षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ समास्त्वा ॥
समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या ॥ सन्दिव्येन
दीदिहि रोचनेन विश्वा ऽआभाहि प्रदिशश्चतस्रः ॥ १ ॥ सञ्चे ॥ सञ्चे
ध्यस्वाग्ने प्र च बोधयैनमुच्चतिष्ठ महते सौभगाय ॥ मा च रिषदु
पसत्ता ते ऽअग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये ॥ २ ॥ त्वामग्ने ॥ त्वा
मग्ने वृणते ब्राह्मणा ऽइमे शिवो [illegible] रणे भवा नः ॥ सपत्नहा नो ऽ

अमिँतिजिह्वुस्वेगयैजागृह्यप्रेयुच्छन्॥३॥इहैवाइहैवाग्नेऽअधि
धारयारयिम्मात्वानिक्रन्पूर्वचित्तौनिकारिणः॥क्षत्रमग्नेसुयमम
मस्तुतुभ्यमुपसत्तावर्द्धतान्तेऽअनिष्टृतः॥४॥क्षत्रेणाग्नेक्षु
त्रेणाग्नेस्वायुःसँ७रभस्वमित्रेणाग्नेमित्रधेयेयतस्व॥सजा
तानाम्मध्यमस्थाऽएधिराज्ञामग्नेविहव्योदीदिहीह॥५॥अति
निहः॥अतिनिहोऽअतिस्रिधोत्यचित्तिमत्यरातिमग्ने॥विश्वा
ह्यग्नेदुरितासहस्वाथास्मभ्यँ७सहवीराँ७रयिन्दाः॥६॥
अनाधृष्योजातवेदाः॥अनाधृष्योजातवेदाऽअनिष्टृतोविरा

अभियज्ञम्॥ अभियज्ञं गृणीहि नो ग्नावो नेष्टः पिबऽऋतुना॥ त्वं हि रत्नधाऽअसि॥२१॥ द्रविणोदाः पिपीषति॥ द्रविणोदाः पिपीषति जुहोत प्र च तिष्ठत॥ नेष्ट्रादृतुभिरिष्यत॥२२॥ तवायम्॥ तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङ् शश्वत्तमं सुमनाऽअस्य पाहि॥ अस्मिन्यज्ञे बर्हिष्या निषद्या दधिष्वेमं जठरऽइन्दुमिन्द्र॥२३॥ आमेव नः॥ आमेव नः सुहवाऽआ हि गन्तन नि बर्हिषि सदतना रणिष्टन॥ अथा मन्दस्व जुजुषाणोऽअन्धसस्त्वष्टर्देवेभिर्जनिभिः सुमद्गणः॥२४॥ स्वादिष्ठया॥ स्वादिष्ठया

उपह्वरे गिरीणां᳚ संगमे च नदीनाम्॥ धिया विप्रो ऽजायत॥१५॥
उच्चा ते। उच्चा ते जातमन्धसो दिवि सद्भूम्या ददे॥ उग्रं᳚ शर्म म
हि श्रवः॥१६॥ स नः। स न इन्द्राय यज्यवे वरुणाय मरुद्भ्यः॥
वरिवोवित्परि स्रव॥१७॥ एना विश्वानि। एना विश्वान्यर्य आ
द्युम्नानि मानुषाणाम्॥ सिषासन्तो वनामहे॥१८॥ अनु वीरैः॥
अनु वीरैरनु पुष्यास्म गोभिरन्वश्वैरनु सर्वेण पुष्टैः॥ अनु द्वि
पदा अनु चतुष्पदा वयं देवा नो यज्ञमृतुथा नयन्तु॥१९॥ अग्ने पत्नीः।
अग्ने पत्नीरिहा वह देवानामुशतीरुप॥ त्वष्टारं᳚ सोमपीतये॥२०॥

षेऽदुराशाम्मीयच्छन्तु॥ हन्तु पाप्मानं योऽस्मान्द्वेष्टि॥ उपयामगृहीतो
ऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा॥१०॥ तं वः॥ तं वो दस्ममृ
तीषहं वसोर्मन्दानमन्धसः॥ अभि वत्सन्न स्वसरेषु धेनवऽइन्द्रं
गीर्भिर्न्नवामहे॥११॥ यद्वाहिष्ठम्॥ यद्वाहिष्ठन्तदग्नये बृहदर्च
विभावसो॥ महिषीव त्वद्रयिस्त्वद्वाजाऽउदीरते॥१२॥ एहि॥
एह्यू षु ब्रवाणि तेऽग्नऽइत्थेतरा गिरः॥ एभिर्वर्द्धासऽइन्दुभिः॥
॥१३॥ ऋतवस्ते॥ ऋतवस्ते यज्ञं वितन्वन्तु मासा रक्षन्तु ते हविः॥ सं
वत्सरस्ते यज्ञन्दधातु नः प्रजाञ्च परि पातु नः॥१४॥ उपह्वरे गिरीणाम्॥

र श्वानँस्य सुमतौ । वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम ॥ राजा हि कं भुवनानामभिश्रीः ॥
इतो जातो । विश्वमिदं विचष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण ॥ उपयामगृ
हीतोसि वैश्वानराय त्वैष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा ॥ ७ ॥ वैश्वानरो
नः । वैश्वानरो नऽऊतयऽआ प्रयातु परावतः ॥ अग्निरुक्थेन वा
हसा ॥ उपयामगृहीतोसि वैश्वानराय त्वैष ते योनिर्वैश्वानरा
य त्वा ॥ ८ ॥ अग्निरृषिः । अग्निरृषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहि
तः ॥ तमीमहे महागयम् ॥ उपयामगृहीतोस्यग्नये त्वा वर्चसऽएष
ते योनिरग्नये त्वा वर्चसे ॥ ९ ॥ महाँ शाइन्द्रः । महाँ शाइन्द्रो वज्रहस्तः

म्॥ उपयामगृहीतोसि बृहस्पतये त्वैष ते योनिर्बृहस्पतये त्वा॥३॥ इन्द्र
गोमन्॥ इन्द्र गोमन्निहा याहि पिबा सोमं शतक्रतो॥ विद्यद्भिर्ग्रा
वभिः सुतम्॥ उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा गोमत ऽएष ते योनिरि
न्द्राय त्वा गोमते॥४॥ इन्द्रायाहि इन्द्रा याहि वृत्रहन्पिबा सोमं श
तक्रतो॥ गोमद्भिर्ग्रावभिः सुतम्॥ उपयामगृहीतोसीन्द्राय त्वा गोम
त ऽएष ते योनिरिन्द्राय त्वा गोमते॥५॥ ऋतावानं वैश्वानरमृता
वानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम्॥ अजस्रं घर्ममीमहे॥ उ
पयामगृहीतोसि वैश्वानराय त्वैष ते योनिर्वैश्वानराय त्वा॥६॥ वै

नमतामदः। आदित्यश्च द्यौश्च सन्नते ते मे सन्नमतामदः। आपश्च वरु
णश्च सन्नते ते मे सन्नमतामदः॥ सप्त संसदो अष्टमी भूतसा
धनी॥ सकामाँ अध्वनस्कुरु संज्ञानमस्तु मेऽमुना॥ १॥ अग्रे
भाभृ। यथेमां वाचं कल्याणीमावदानि जनेभ्यः। ब्रह्मराजन्याभ्याँ
शूद्राय चार्याय च स्वाय चारणाय च॥ प्रियो देवानां दक्षिणायै दातु
रिह भूयासमयं मे कामः समृध्यतामुप मादो नमतु॥ २॥ बृहस्प
ते अति। बृहस्पते अति यदर्यो अर्हाद्द्युमद्विभाति क्रतुमज्ज
नेषु॥ यद्दीदयच्छवस ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्र

पुꣳसः पुत्राँ२॥ उत विश्वापुषꣳ रयिम॥ अनागास्त्वन्नो ऽ अदितिः
कृणोतु क्षत्रन्नो ऽ अश्वो वनताꣳ हविष्मान्॥४५॥ इमानु कम्भु
वना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः॥ आदित्यैरिन्द्रः सगणो म
रुद्भिरस्मभ्यम्भेषजा करत्॥ यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः
सह सीषधाति॥४६॥ अग्ने त्वम्॥ अग्ने त्वन्नो ऽ अन्तम ऽ उत त्राता शि
वो भवा वरूथ्यः॥ वसुरग्निर्वसुश्रवा ऽ अच्छा नक्षि द्युमत्तमꣳ र
यिन्दाः॥ तन्त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः॥४७॥
इति संहितायां पञ्चविꣳशतितमो ध्यायः॥ अग्निश्च॥ अग्निश्च पृथि
वी च सन्नते ते मे सन्नमतामदो वायुश्चान्तरिक्षञ्च सन्नते ते मे स

ऽग्नेः ॥ चतुस्त्रिꣳशद्वाजिनो देव[illegible]वङ्क्रीर[illegible]स्वधितिः समे
ति ॥ अच्छि[illegible]द्रा गात्रा वयुना कृणोत परुष्परुरनुघुष्या विशस्त ॥ ४१ ॥
एकस्त्वष्टुः । एकस्त्वष्टुरश्वस्या विशस्ता द्वा यन्तारा भवतस्तथऽ
ऋतुः ॥ या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ता ता पिण्डानाम्प्र जुहोम्य
ग्नौ ॥ ४२ ॥ मा त्वा । मा त्वा तपत्प्रिय ऽआत्मापियन्तं मा स्वधितिस्त
न्व ऽआ तिष्ठिपत्ते ॥ मा ते गृध्नुरविशस्तातिहाय छिद्रा गात्राण्य
सिना मिथू कः ॥ ४३ ॥ न वै ॥ न वा ऽउ ऽएतन्म्रियसे न रिष्यसि देवाँ२ ॥
इदेषि पथिभिः सुगेभिः ॥ हरी ते युञ्जा पृषती ऽअभूतामुपास्था
द्वाजी धुरि रासभस्य ॥ ४४ ॥ सुगव्यं नः । सुगव्यन्नो वाजी स्वश्व्यं

आसेचनानि॥ ऊष्मण्यापिधाना चरूणामङ्काः सूनाः परिभूषन्त्यश्व
म्॥३६॥ मा वो। मा त्वाग्निर्ध्वनयीद्धूमगन्धिर्मोखा भ्राजन्त्यभिविक्त
जघ्रिः॥ इष्टं वीतमभिगूर्त्तं वषट्कृतं तन्देवासः प्रतिगृभ्णन्त्यश्वम्॥३७॥
निक्रमणन्निषदं नम्॥ निक्रमणन्निषदनं विवर्त्तनं यच्च पड्वीशमर्व
तः॥ यच्च पपौ यच्च घासिं जघास सर्वा ता तेऽअपि देवेष्वस्तु॥३८॥ यद ता
श्वाय वासऽउपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यस्मै॥
सन्दानमर्वन्तम्पड्वीशं प्रिया देवेष्वा यामयन्ति॥३९॥ यत्ते॥ यत्ते सा
दे महसा शूकृतस्य पार्ष्ण्या वा कशया वा तुतोद॥ स्रुचेव ता हवि
षोऽअध्वरेषु सर्वा ता ते [illegible] ऽरा ह्वा

स्वधितौ रिप्तमस्ति॥ यद्धस्तयोः शमितुर्यन्नखेषु सर्वा ता तेऽअपि देवेष्व
स्तु॥२२॥ यदूवध्यम्॥ यदूवध्यमुदरस्यापवाति यऽआमस्य क्रविषो ग
न्धोऽअस्ति॥ सुकृता तच्छमितारः कृण्वन्तूत मेधं शृतपाकं पचन्तु॥२३॥
यत्ते। यत्ते गात्रादग्निना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधावति॥ मा
तद्भूम्यामा श्रिषन्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशद्भ्यो रातमस्तु॥२४॥ ये वाजि
नम्। ये वाजिनं परिपश्यन्ति पक्वं यऽईमाहुः सुरभिर्निर्हरेति॥ ये
चार्वतो मांसभिक्षामुपासतऽउतो तेषामभिगूर्तिर्नऽइन्वतु॥२५॥
यन्नीक्षणम्। यन्नीक्षणं मांस्पचन्याऽउखाया या पात्राणि यूष्णऽ

सुविप्रः॥ तेन यज्ञेन स्वरङ्कृतेन स्विष्टेन वक्षणाऽआगमम् ॥२८॥
सुपघ्रस्काऽउत ॥ सुपघ्रस्काऽउत येषु प्रवाहाः स्वधालं व्यऽस्त्रे भव
सुपायतक्षति ॥ बचार्वीं तेपचनन् सम्भरं स्युतो नेषाद्यमिमर्विन्नऽइ
न्व नु ॥२९॥ उपप्र ॥ उप प्रागात् सुमन्मेधायि मन्म देवानामाशाऽ
उपवीतपृष्ठः ॥ अन्वेनं विप्राऽऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चकृ
मा सुबन्धुम् ॥३०॥ यद्वाजिनः ॥ यद्वाजिनो दाम सन्दानमर्वतो याशी
र्षण्या रशना रज्जुरस्य ॥ यद्वा घास्य प्रभृतमास्ये तृणं सर्वा
ता ते ऽअपि देवेष्वस्तु ॥३१॥ यदश्वस्य ॥ क्रविषो मक्षिकाश यद्वा स्वरौ

र्याणि॥२४॥ यन्निर्णिजा। यन्निर्णिजा रेक्णसा प्रावृतस्य रातिं गृ
भीतां मुखतो नयन्ति॥ सुप्राङजो मेम्यद्विश्वरूप इन्द्रापू
ष्णोः प्रियमप्येति पाथः॥२५॥ एष च्छागः। एष च्छागः पुरो अश्वेन
वाजिना पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः। अभिप्रियं यत्पुरोडाशम
र्वता त्वष्टेदेनं सौश्रवसाय जिन्वति॥२६॥ यद्धविष्यम्। यद्धवि
ष्यमृतुशो देवयानं त्रिर्मानुषाः पर्यश्वं नयन्ति। अत्रा पूष्णः
प्रथमो भाग एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः॥२७॥ होताध्व
र्युः। होताध्वर्युरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्राभ उत शंस्ता

38

१६७

39

वाऽअवसागमन्निह ॥२०॥ भद्रङ्कर्णेभिः भद्रङ्कर्णेभिः शृणुयामदेवाभ
द्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाᳬंसस्तनूभिर्व्यशेम
महिदेवहितंयदायुः ॥२१॥ शतमिन्नु शतमिन्नुशरदोऽअन्तिदेवाय
त्रानश्चक्राजरसन्तनूनाम् ॥ पुत्रासोयत्रपितरोभवन्तिमानोमध्यारी
रिषतायुर्गन्तोः ॥२२॥ अदितिर्द्यौः अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्मा
तासपितासपुत्रः ॥ विश्वेदेवाऽअदितिःपञ्चजनाऽअदितिर्जातमदिति
र्जनित्वम् ॥२३॥ मानः मानोमित्रोवरुणोऽअर्यमायुरिन्द्रऽऋभुक्षा
मरुतःपरिख्यन् ॥ यद्वाजि[illegible]देवजातस्यसप्तेः प्रवक्ष्यामोविदथेवी

स्वती नः सुभगा मयस्करत्॥१६॥ तन्नो वातो मयोभु वातु भेषजं तन्माता
पृथिवी तत्पिता द्यौः। तद्ग्रावाणः सोमसुतो मयोभुवस्तदश्विना शृणुतं धि
ष्ण्या युवम्॥१७॥ तमीशानं जगतस्तस्थुषस्पतिं धियंजि
न्वमवसे हूमहे वयम्। पूषा नो यथा वेदसामसद्वृधे रक्षिता पायुर
दब्धः स्वस्तये॥१८॥ स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा
विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधा
तु॥१९॥ पृषदश्वा मरुतः। पृषदश्वा मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावा
नो विदथेषु जग्मयः। अग्निजिह्वा मनवः सूरचक्षसो विश्वे नो दे

स्य विश्वे उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ॥ यस्य छायामृतं यस्य
मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २ ॥ आ नः । आ नो भद्राः क्र
तवो यन्तु विश्वतो दब्धासो अपरीतास उद्भिदः ॥ देवा नो यथा
सदमिद्वृधे असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवे दिवे ॥ १ ॥ देवानां
भद्रा सुमतिरृजूयतां देवानां रातिरभि नो निवर्त्तताम् ॥
देवानां सख्यमुपसेदिमा वयं देवा न आयुः प्रतिरन्तु जी
वसे ॥ २ ॥ तान्पूर्वया निविदा हूमहे वयं भगं मित्र
मदितिं दक्षमस्रिधम् ॥ अर्यमणं वरुणं सोममश्विना सर

रक्षोघ्नं सिंचित्रां त्वय कैः स्वेहनां निरूपयाएं धुवां हेवों जरुन्धकाय स्वा
हा ॥९॥ हिरण्यगर्भः समा। हिरण्यगर्भः समवर्त्तताग्रे भूतस्य जा
तः पतिरेक आसीत् ॥ स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय ह
विषा विधेम ॥१०॥ यः प्राणतः । यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इ
द्राजा जगतो बभूव ॥ य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवा
य हविषा विधेम ॥११॥ यस्येमे । यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य
समुद्रं रसया सहाहुः ॥ यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै
देवाय हविषा विधेम ॥१२॥ य आत्मदाः । य आत्मदा बलदा यस्य

ग्नीषोमयोः षष्ठी सर्पाणाꣳ सप्तमी विष्णोरष्टमी पूष्णो नवमी त्वष्टुर्दश
मीन्द्रस्यैकादशी वरुणस्य द्वादशी यम्यै त्रयोदशी द्यावापृथिव्योर्दक्षि
णम्पार्श्वँ विश्वेषान्देवानामुत्तरम्॥५॥ मरुताꣳ स्कन्धाः। मरुताꣳ
स्कन्धा विश्वेषान्देवानाम्प्रथमा कीकसा रुद्राणान्द्वितीयादित्यानान्तृ
तीया वायोः पुच्छमग्नीषोमयोर्भासदौ कुञ्चौ श्रोणिभ्यामिन्द्राबृहस्प
ती ऽऊरुभ्याम्मित्रावरुणावल्गाभ्यामाक्रमणꣳ स्थूराभ्याम्बलङ्कु
ष्ठाभ्याम्॥६॥ पूषणँ वनिष्ठुना। पूषणँ वनिष्ठुनान्धाहीन्त्स्थूलगु
दया सर्पान्गुदाभिर्विह्रुत ऽआन्त्रैरपो वस्तिना वृषणमाण्डाभ्यां वा

जिन्वँ श्रोपैनं श्रुनाँ रेतसा जाघां श्रिन्तेनँ प्रँदरासायुनौँ कुरस्मान्छँक
पिण्डैः ॥७॥ इन्द्रस्य क्रोडः। इन्द्रस्य क्रोडोँ दित्यै पाजस्यौ न्दिशाञ्ज
त्रवौँ दित्यैभसज्जीमूतान्हृदयोपशेनाँ न्तरिक्षम्पुरीतताँ नभ
उदर्यैण चक्रवाकौमतस्नाभ्यान्दिवँवृक्काभ्याङ्गिरीन्प्लाशिभिरुप
लान्प्लीह्ना वल्मीकान्क्लोमभिर्ग्लौभिर्गुल्मान्हिराभिः स्रवन्तीर्ह्रदा
न्कुक्षिभ्याँ समुद्रमुदरेण वैश्वानरम्भस्मना ॥८॥ विधृतिन्ना
भ्या घृतँ रसेनापो यूष्णा मरीचीर्विप्रुड्भिर्नीहा
रमूष्मणा शीनं वसया प्रुष्वाऽ अश्रुभिर्ह्रादुनीर्दूषीकाभिरस्ना

१८

मित्रो नयेष्ट हृपतये पालुक्षान्॥२४॥ अग्नये पारावतान्॥ अग्नये पापावतानाल
भते रात्र्यै सीचापूरहोरात्रयोः सन्धिभ्यो जतूर्मासेभ्यो दात्यौहान्त्संवत्स
राय महतः सुपर्णान्॥२५॥ भूम्याऽआखून्॥ भूम्याऽआखूनालभतेऽन्तरि
क्षाय पाङ्क्त्रान्दिवे कशान्दिग्भ्यो नकुलान्बभ्रुकानवान्तरदिशाभ्यः॥२६॥ वसु
भ्यऽऋश्यान्॥ वसुभ्यऽऋश्यानालभते रुद्रेभ्यो रुरूनादित्येभ्यो न्य
ङ्कून्विश्वेभ्यो देवेभ्यः पृषतान्त्साध्येभ्यः कुलुङ्गान्॥२७॥ ईशानाय प
रस्वतः॥ ईशानाय परस्वतऽआलभते मित्राय गौरान्वरुणाय महि
षान्बृहस्पतये गवयांस्त्वष्ट्रऽउष्ट्रान्॥२८॥ प्रजापतये पुरुषान्॥ प्रजा

व

त्येवोप्रस्तुत्येवापावस्वक्षद्दैवीयस्सऽइवकृचीकरद्दिवेन्द्देसोमन्नस्यति

जुषताꣳ हविर्होतर्यज॥२६॥होतायक्षदग्निꣳ स्विष्टकृतमग्निः।

होतायक्षदग्निꣳ स्विष्टकृतमयाडग्निरश्विनोश्छागस्य हवि

षः प्रियाधामान्ययाड्सरस्वत्यामेषस्य हविषः प्रियाधामान्यया

डिन्द्रस्यऽऋषभस्य हविषः प्रियाधामान्ययाडग्नेः प्रियाधामा

न्ययाट्सोमस्य प्रियाधामान्ययाडिन्द्रस्य सुत्राम्णः प्रियाधामा

न्ययाट्सवितुः प्रियाधामान्ययाड्वरुणस्य प्रियाधामान्ययाड्वन

स्पतेः प्रियापाथाꣳ स्ययाड्देवानामाज्यपानाम्प्रियाधामानि य

क्षदग्नेर्होतुः प्रियाधामानि यक्षत्स्वम्महिमानमायजतामेज्याः

47

स्य

१०२

णामग्निष्वात्तानांपीवोपवसनानांपार्श्वतःश्रोणितःशितामत
उत्सादतोऽङ्गादङ्गादवत्तानांकरदेवमश्विनाजुषेतांहविर्होतर्यज॥५॥
होतायक्षद्वनस्पतिमभिहिपिष्टतमयारभिष्ठयारशनयाधित।
यत्राश्विनोश्छागस्यहविषःप्रियाधामानियत्रसरस्वत्यामेष
स्यहविषःप्रियाधामानियत्रेन्द्रस्यऽऋषभस्यहविषःप्रियाधा
मानियत्राग्नेःप्रियाधामानियत्रसोमस्यप्रियाधामानियत्रेन्द्रस्य
सुत्राम्णःप्रियाधामानियत्रसवितुःप्रियाधामानियत्रवरुण
स्यप्रियाधामानियत्रवनस्पतेःप्रियापाथाᳬसियत्रदेवाना
माज्यपानांप्रियाधामानियत्राग्नेर्होतुःप्रियाधामानितत्रैतान्प्रस्तु

मनुपश्यतः॥७॥ सवरी॥ सपर्य्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमस्नाविरꣳशु
द्धमपापविद्धम्॥ कविर्मनीषी परिभूः स्वयंभूर्य्याथातथ्यतोऽर्थान्व्य
दधाच्छाश्वतीभ्यः समाभ्यः॥८॥ अन्धंतमः प्रविशंति ये संभूतिमुपा
सते॥ ततो भूय इव ते तमो य उ संभूत्याꣳ रताः॥९॥ अन्यदेवाहुः॥
अन्यदेवाहुः संभवादन्यदाहुरसंभवात्॥ इति शुश्रुम धीराणां ये नस्त
द्विचचक्षिरे॥१०॥ संभूतिं च॥ विनाशं च यस्तद्वेदोभयꣳ सह॥ वि
नाशेन मृत्युं तीर्त्वा संभूत्यामृतमश्नुते॥११॥ अन्धंतमः प्रविशंति
येऽविद्यामुपासते॥ ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायांꣳ रताः॥१२॥ अ

तोस्ति न कर्म लिप्यते नरे ॥२॥ असुर्य्यो नाम ॥ असुर्य्या नाम ते लोका
अन्धेन तमसावृताः ॥ तांस्ते प्रेत्यापि गच्छंति ये के चात्महनो जनाः ॥
॥३॥ अनेजदेकं ॥ अनेजदेकं मनसो जवीयो नैनद्देवा आप्नुवन्पूर्वम
र्षत् ॥ तद्धावतोन्यानत्येति तिष्ठत्तस्मिन्नपो मातरिश्वा दधाति ॥४॥
तदेजति ॥ तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वन्तिके ॥ तदन्तरस्य सर्वस्य
तदु सर्वस्यास्य बाह्यतः ॥५॥ यस्तु ॥ यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्नेवा
नुपश्यति ॥ सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विचिकित्सति ॥६॥ यस्मिन्स
र्वाणि ॥ भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ॥ तत्र को मोहः कः शोक एकत्व

॥श्रीगणेशाय नमः॥ इषे त्वोर्जे त्वा वायव स्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु श्रेष्ठत
माय कर्म्मण आप्यायध्वमघ्न्या इन्द्राय भागं प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा
मा व स्तेन ईशत माघशꣳसो ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीर्यजमानस्य
पशून्पाहि ॥१॥ वसोः पवित्रम् वसोः पवित्रमसि द्यौरसि पृथिव्यसि मातरिश्व
नो घर्मोसि विश्वधा असि परमेण धाम्ना दृꣳहस्व मा ह्वा मा ते यज्ञपतिर्ह्वा
र्षीत् ॥२॥ वसोः पवित्रमसि शतधारं वसोः पवि[illegible]मसि सहस्रधारम्
देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधारेण सुप्वा काम

धु... ॥३॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ओं इषे त्वा ॥ इषे त्वोर्जे त्वा वायवस्थ देवो वः सविता प्रार्पयतु
श्रेष्ठतमाय कर्मण आप्यायध्वमघ्न्या इन्द्राय भागं प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा
मा व स्तेन ईशत माघशंसो ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीर्यजमा
नस्य पशून्पाहि ॥ वसोः पवित्रमसि ॥ वसोः पवित्रमसि द्यौरसि पृथिव्य
सि मातरिश्वनो घर्मोऽसि विश्वधा ऽअसि परमेण धाम्ना दृंहस्व मा ह्वा
र्मा ते यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् ॥ वसोः पवित्रमसि ॥ शतधारं वसोः पवित्र
मसि सहस्रधारम् ॥ देवस्त्वा सविता पुनातु वसोः पवित्रेण शतधा

मा ह्वा

कारयेन्मार्गशीर्षे यः क्षीरस्नपनं मम। स्वर्गलोकान्स गत्वा तु लीचं
द्रं तु मारुतान्॥ ९॥ क्षीरस्नानं परं श्रेष्ठं मार्गशीर्षे चतुर्थके॥ क्षीरस्न
पन माहात्म्यं वक्तुं शक्नुवन्ति इन्द्रियाणां॥ १०॥ सौभाग्यं विक्रयं याति क्षी
रस्नानात्पुनः क्वा स्नापयेन्मार्गशीर्षे यो मां वै पंचामृतेन तु॥ ११॥
न स शोच्यो भवेज्जातु बंधुना नरकं न तु॥ कपिला क्षीरमादाय यः
स्नापयति मां सुते॥ १२॥ कपिला दान फलं प्राप्नोति मानवः॥
शंखतीर्थोदकेनैव यः स्नापयति देवी ... बिंदु स्नापि स हो मा स्व
स्वकुलं तारयेत्सुतः॥ कापिलं क्षीरमादाय शंखवरं ... मानद॥ १४॥
यः स्नापयति मां न ... सर्वतीर्थफलं फलेत्॥ क्षीरमादाय शंखे
न क्षीरस्नानाधिकारकः॥ १५॥ मार्गशीर्षे स्नानं ... मामश्वमेधप

अप्स्वन्तरमृतमप्सुभेषजमपामुतप्रशस्तिष्वश्वाभवतवाजिनः॥ देवीरापोयोवऊर्मिःप्रतूर्त्तिःककुन्मान्वाजसास्तेनायंवाजंसेत्॥ ६॥ वातोवा॥ वातोवामनोवागन्धर्वाःसप्तविंशतिः॥ तेऽअग्रेऽश्वमयुञ्जंस्तेऽअस्मिञ्जवमादधुः॥ ७॥ वातरंहाभव॥ वातरंहाभववाजिन्युज्यमानऽइन्द्रस्येवदक्षिणःश्रियैधि॥ युञ्जन्तुत्वामरुतोविश्ववेदसऽआतेत्वष्टापत्सुजवंदधातु॥ ८॥ जवोयः॥ जवोयस्तेवाजिन्निहितोगुहायःश्येनेपरीत्तोऽअचरच्चवाते॥ तेननोवाजिन्बलवान्बलेनवाजजिच्चभवसमनेचपारयिष्णुः॥ वाजिनोवाजजितोवाजंसरिष्यन्तोबृहस्पतेर्भागमवजिघ्रत॥ ९॥ देवस्याहंस॥ देवस्याहंसवितुःप्रसवेसत्यसवसोबृहस्पतेरुत्तमंनाकंरुहेयम्॥ देवस्याहंसवितुःप्रसवेसत्यसवसऽइन्द्रस्योत्तमंनाकंरुहेयम्॥ देवस्याहंसवितुःप्रसवेसत्यप्रसवसः॥

नामघोनिषु॥ ४०॥ उ आसा न को महती। स्य ह॥ तस्य जेस्वती सुदु बु श्र न मिन्दु स्या॥
त न्दु न त मथ्यशंसा स स्व पत्नी देवा नान्देव ब्धा तनः सुदु के॥ ४१॥ देव्या मिमाना॥
दे व्या यिमा नामन्ध मनः उदु त्र्याते तीना विन्द्रस्य पमासुवाचो॥ मूर्द्धन्या त्र साम
धुना दधीनाप्प्रावीन ओतिहि वि आरधात ह॥ ४२॥ तिस्रो देवीः॥ तिस्रो देवी
हविषा वर्द्ध। मानाऽ इन्द्रं जुषाणाः। जनयो न पत्नीः॥ अच्छिन्नं तन्तुं पयसा स
रस्वती डा देवी भारती विश्वतूर्तिः॥ ४३॥ त्वष्टा दधत्। त्वष्टा दधच्छुष्ममि
न्द्राय वृष्णे पाको विष्ट्युर्यशसे पुरूणि॥ वृषा यजन्वृषणं भूरिरेता मूर्द्धं
न्यज्ञस्य समनक्तु देवान्॥ ४४॥ वनस्पतिर्वनस्पतिः॥ वनस्पतिरवसृष्टो न पा
शैस्त्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः॥ इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः स्वदाति य
ज्ञं मधुना घृतेन॥ ४५॥ स्तोकानामिन्दुम्॥ स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रो व

१०१३
१०१३

८४
१०१३

४६॥२ १

65

आःदमालोव्रतस्तुनाथा॥ हुतमुभामनेसामोदमानाः स्वधा देवा अमृता मा-
दयन्ताम्॥ आ यात्विन्द्रः॥ आ यात्विन्द्रोऽवस उप न इह स्तुतः सधमादस्तु शूरः। वा-
वृधानस्तविषीर्यस्य पूर्वीर्द्यौर्न क्षत्रमभिभूति पुष्यात्॥४७॥ आ न इन्द्रः॥ आ न इ-
न्द्रो दूरादा न आसादभिष्टिकृदवसे यासदुग्रः। ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबा-
हुः सङ्गे समत्सु तुर्वणिः पृतन्यून्॥४८॥ आ न इन्द्रो हरिभिर्यात्वच्छार्वा-
चीनोऽवसे राधसे च। तिष्ठाति वज्री मघवा विरप्शीमं यज्ञमनु नो वाज-
सातौ॥४९॥ त्रातारमिन्द्रम्॥ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवेहवे सुह-
वं शूरमिन्द्रम्॥ ह्वयामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्रं स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः॥५०॥
इन्द्रः सुत्रामा॥ इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः॥
बाधतां द्वेषो अभयं नः कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम॥५१॥ तस्य वयम्॥

[illegible]ा स सिंचन्तु सलिलं नो व सन्ध्या नवसनि॥ अग्निः२ पुना[illegible]तो [illegible] स्मे केतो त्वं नं प
पोवेतोः अस्मासु धत्त॥ ४९॥ उदीरताम्॥ उदीरतामवरः उत्परासः उन्मध्यमाः पि
तरः२ सोम्यासः२॥ असुं यः ईयुरवृकाः ऋतज्ञास्ते नो वन्तु पितरो हवेषु॥ ४॥ अ
ङ्गिरसो नः२॥ पितरो नवग्वाः अथर्वाणो भृगवः२ सोम्यासः२॥ तेषां वयं सुमतौ
यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम॥ ५०॥ ये नः२॥ ये नः२ पूर्वे पितरः२ सोम्यासो
नूहिरे सोमपीथं वसिष्ठाः२॥ ते भिर्यमः२ संरराणो हवींष्युशन्नुशद्भिः२ प्र
ति काममत्तु॥ ५१॥ त्वं सोम॥ त्वं सोम प्रचिकितो मनीषा त्वं रजिष्ठमनु ने
षि पन्थाम्॥ तव प्रणीती पितरो नः इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः२॥ ५२॥
त्वया हि॥ त्वया हि नः२ पितरः२ सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः२ पवमान धीराः२॥ वन्व
न्नवातः२ परिधीं१ रपोर्णु वीरेभिरश्वैर्मघवा भवा नः२॥ ५२॥ त्वं सोम॥

[illegible] स्कन्नमद्य [illegible]
ज्यᳪ संभ्रियासमङ्घ्रिणा विष्णो मा त्वाव क्रमिषं वसुमतीमग्ने ते छा
यामुपस्थेषं विष्णो स्थानमसीत ऽइन्द्रो वीर्यमकृणोदूर्ध्वोऽध्वर ऽआस्था
त्॥८॥ अग्ने वे॥ अग्ने वेर्होत्रं वेर्दूत्यमवतान्त्वान्द्यावापृथिवी ऽअव
त्वन्द्यावापृथिवी स्विष्टकृद्देवेभ्य ऽइन्द्र ऽआज्येन हविषा भूत्स्वाहा सं
ज्योतिषा ज्योतिः॥९॥ मयीदम्॥ मयीदमिन्द्र ऽइन्द्रियन्दधात्वस्मा
न्रायो मघवानः सचन्ताम्॥ अस्माकᳪ सन्त्वाशिषः सत्या नः सन्त्वाशि
षः ऽउपहूता पृथिवी मातोप मां पृथिवी माता ह्वयतामग्निराग्नीध्रात्स्वा

दिवोऽ अग्नऽ ऊधन् । तृतीये त्वा रजसि तस्थिवांऽसम पामुपस्थे महि
षाऽ अवर्द्धन् ।२०। अक्रंदद् अग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः
समंजन् । सद्यो जज्ञानो विहीमिद्धोऽ अख्यदारोदसी भानुना भात्यंतः ।
२१ श्रीणामु [illegible] रयीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः । वसुः सू
नुः सहसोऽ [illegible] राजा विभात्यग्रऽ उषसामिधानः ।२२ विश्वस्य केतुः
नि [illegible] नस्य गर्भऽ आरोदसी ऽपृणाज्जायमानः । वीडुं विदद्रिम

76

एषतेयोनिरिन्द्रायत्वामरुत्वते॥ उपयामगृहीतोसिमरुतान्त्वौजसे॥३६॥ सजोषाऽइ
न्द्र। सजोषाऽइन्द्रसगणोमरुद्भिःसोमम्पिबवृत्रहञ्छूरविद्वान्॥ जहिशत्रूँ२॥ रपमृधो
नुदस्वाथाभयङ्कृणुहिविश्वतोनः॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वामरुत्वतऽएष
तेयोनिरिन्द्रायत्वामरुत्वते॥३७॥ मरुत्वाँ२ऽइन्द्र॥ मरुत्वाँ२ऽइन्द्रवृषभोरणाय
पिबासोममनुष्वधम्मदाय॥ आसिञ्चस्वजठरेमध्वऽऊर्मिन्त्वंराजासिप्रतिपत्सु
तानाम्॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वामरुत्वतऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्वामरुत्वते॥
॥३८॥ महाँ२ऽइन्द्रः॥ महाँ२ऽइन्द्रोनृवदाचर्षणिप्राऽउतद्विबर्हाऽअमिनःस
होभिः॥ अस्मद्र्यग्वावृधेवीर्यायोरुःपृथुःसुकृतःकर्तृभिर्भूत्॥ उपयामगृही
तोसिमहेन्द्रायत्वैषतेयोनिर्महेन्द्रायत्वा॥३९॥ महाँ२ऽइन्द्रः॥ महाँ२ऽइन्द्रो

२॥ १

मधुन्दधानासुतमासीत॥७२॥ अश्विनागोभिरिन्द्रियमश्वेभिर्वीर्य्यं
म्बलम्॥हविषेन्द्रꣳसरस्वतीयजमानमवर्द्धयन्॥७३॥तानासत्या॥
सुपेशसाहिरण्यवर्त्तनीनरा॥सरस्वतीहविष्मतीन्द्रकर्म्मसुनोव
त॥७४॥ताभिषजा॥ताभिषजासुकर्म्मणा॥सासुदुघासरस्वती॥स
वृत्रहाशतक्रतुरिन्द्रायदधुरिन्द्रियम्॥७५॥युवꣳसुरामम्॥युव
ꣳसुराममश्विनानमुचावासुरेसचा॥विपिपाना॰सरस्वतीन्द्रंक
र्म्मस्वावत॥७६॥पुत्रमिवपितरौ॥पुत्रमिवपितरावश्विनोभेन्द्राव
थुः॰काव्यैर्द्दꣳसनाभि॰यत्सुराम्॰व्यपिबः॰शचीभि॰सरस्वती
त्वामघवन्नभिष्णक्॥७७॥यस्मिन्नश्वास॰॥यस्मिन्नश्वासऋषभा
सउक्षणो॰वशामेषा॰अवसृष्टास॰आहुताः॥कीलालपेसोम

बद्धो पत्यर्थं सुवीर्य्यथं सजातान्स्मजेमानायत्र विश्वेत्वा देवा वैश्वानरा४ लेस्व त्वानुष्टुभे
न छन्दसाङ्गि·रस्वद्ध्रुवासि दिशोसि धानव्यामदितिष्ट्वा थं नायस्पोभेद्योप त्यर्थं सुवी
र्य्यथं सजातान्स्मजेमानाय॥५८॥ अदितेनास्ना॥ अदितेनास्नास्पदिते हे बिलं गृ स्त्वा
न्तु॥ कृत्वाय सामहीमुखां मृन्मयीं योनिमग्नये॥ पुत्रेभ्य१ प्रायछ ददिति३ स
पयानिति॥५९॥ वसवस्त्वा। धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गि·रस्वद्रुद्रास्त्वा धूप
यन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गि·रस्वदादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाङ्गि·
रस्वद्विश्वेत्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वानुष्टुभेन छन्दसाङ्गि·रस्वदिन्द्रस्त्वा
धूपयन्तु वरुणस्त्वा धूपयन्तु विष्णुस्त्वा धूपयन्तु॥६०॥ अदितिष्ट्वा। देवी वि
श्वदेव्यावती पृथिव्या४ सधस्थेऽ अङ्गि·रस्वत्खनत्ववट देवानां त्वा पत्नीर्देवी
र्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्या४ सधस्थेऽ अङ्गि·रस्वद्दधतूखे धिषणास्त्वा दे
र्विश्वदेव्यावती४ पृ

स्वयजस्व पृथिवीमुत द्याम्॥ मुह्यन्त्वन्येऽअभितः सपत्नाऽइहास्माकम्मघवा
सूरिरस्तु॥२२॥ वाचस्पतिम्॥ वाचस्पतिं विश्वकर्म्माणमूतये मनोजुवं वाजेऽअ
द्याहुवेम॥ स नो विश्वानि हवनानि जोषद्विश्वशम्भूरवसे साधुकर्म्मा॥२३॥
विश्वकर्म्मन्हविषा॥ विश्वकर्म्मन्हविषा वर्द्धनेन त्रातारमिन्द्रमकृणोरवध्य
म्॥ तस्मै विशः समनमन्त पूर्वीरयमुग्रो विहव्यो यथासत्॥२४॥ चक्षुषः पि
ता॥ चक्षुषः पिता मनसा हि धीरो घृतमेनेऽअजनन्नम्नमाने॥ यदेदन्ताऽअद
दृहन्त पूर्वऽआदिद्द्यावापृथिवीऽअप्रथेताम्॥२५॥ विश्वकर्म्मा विमना॥ विश्व
कर्म्मा विमनाऽआद्विहाया धाता विधाता परमोत सन्दृक्॥ तेषामिष्टानि समिषा
मदन्ति यत्रा सप्तऽऋषीन्पर एकमाहुः॥२६॥ यो नः॥ यो नः पिता जनिता यो वि
धाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा॥ यो देवानां नामधाऽएकऽएव तं सम्प्रश्न

भुवनायन्त्यन्या॥२७॥ तऽआ॥ तऽआयजन्त द्रविणं समस्मा ऋषयः पूर्वे
जरितारो न भूना॥ असूर्ते सूर्ते रजसि निषत्ते ये भूतानि समकृण्वन्निमानि॥२८॥
परो दिवा॥ परो दिवा परऽएना पृथिव्या परो देवेभिरसुरैर्यदस्ति॥ कं स्विद्गर्भं
प्रथमं दध्रऽआपो यत्र देवाः समपश्यन्त पूर्वे॥२९॥ तमिद्गर्भ॥ तमिद्गर्भं प्रथमन्द-
ध्रऽआपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे॥ अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्वि-
श्वानि भुवनानि तस्थुः॥३०॥ न तम्॥ न तं विदाथ यऽइमा जजानान्यद्युष्माकमन्त-
रम्बभूव॥ नीहारेण प्रावृता जल्प्या चासुतृपऽउक्थशासश्चरन्ति॥३१॥ विश्वक-
र्मा हि॥ विश्वकर्मा ह्यजनिष्ट देवऽआदिद्गन्धर्वोऽअभवद्द्वितीयः॥ तृ-
तीयः पिता जनितौषधीनामपाङ्गर्भं व्यदधात्पुरुत्रा॥३२॥ आशुः शिशानः॥ आशु-
ःशिशानो वृषभो न भीमो घनाघनः क्षोभणश्चर्षणीनाम्॥ सङ्क्रन्दनोऽनिमिषः

स्तिग्मेन॥ अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यासद्विश्वं न्यत्रिणम्॥ अग्निर्नो वनते रयि
म्॥ [illegible] म॥१६॥ य इमा विश्वा [illegible] न्यसीदत्पिता नः॥ स
आशिषा द्रविणमिच्छमानः प्रथम[illegible]वराँ२ आविवेश॥१७॥ किं स्वि
दासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमत्स्वित्कथासीत्॥ यतो भूमिं ज
नयन्विश्वकर्मा वि द्यामौर्णोन्महिना विश्वचक्षाः॥१८॥ विश्वतश्चक्षुरुत॥
विश्वतोमुखो विश्वतोबाहुरुत विश्वतस्पात्॥ सं बाहुभ्यां धमति सं पतत्रैर्द्या
वाभूमी जनयन्देव एकः॥१९॥ किं स्विद्वनं क उ स वृक्ष
आस यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः॥ मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु त
द्यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्॥२०॥ या ते॥ या ते धामानि परमाणि याव
मा या मध्यमा विश्वकर्मन्नुतेमा॥ शिक्षा सखिभ्यो हविषि स्वधावः स्वयं यज
स्व तन्वं [illegible] वृधानः॥२१॥ [illegible] विश्वकर्मन्हविषा॥ विश्वकर्मन्हविषा वावृधानः

वजिद्वः स्वा॥ आदेवानाँन्दिवन्दिवः॥९॥ सनः पावक दीदिवोऽग्ने देवाँ२॥ इहा वह॥ उपय
ज्ञᳪ हविश्च नः॥८॥ पावक या यश्चितयन्त्या कृपा क्षामन्रुरुच उषसो
न भानुना॥ तूर्वन्न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे न ततृषाणो अजरः
१०॥ नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्त्वर्चिषे॥ अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः
पावको अस्मभ्यᳪ शिवो भव॥११॥ नृषदे वेट्॥ नृषदे वेडप्सुषदे वेड्बर्हिषदे वे
ड्वनसदे वेट् स्वर्विदे वेट्॥१२॥ ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञिया
ना ᳪ संवत्सरीणमुप भागमासते॥ अहुतादो हविषो यज्ञे अस्मिन्त्स्वयं पिब
न्तु मधुनो घृतस्य॥१३॥ ये देवा॥ ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन्ये ब्रह्मणः
पुर एतारो अस्य॥ येभ्यो न ऋते पवते धाम किं चन न ते दिवः॥ पृथिव्या अ
धि स्नुषु॥१४॥ प्राणदा अपानदा॥ प्राणदा अपानदा व्यानदा वर्चोदा वरिवो
दाः॥ अन्याँस्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यᳪ शिवो भव॥१५॥ अग्नि

[illegible] रयिमान्पुष्टिमाँ२ असि। शिवाःकृ
त्वा दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः॥ ५९॥ भवतन्नः॥ भवतन्नः समनसौ स
चेतसावरेपसौ॥ मा यज्ञꣳ हिꣳसिष्टम्मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य
नः॥ ६०॥ मातेव पुत्रम्॥ मातेव पुत्रम्पृथिवी पुरीष्यमग्निꣳ स्वे योनावभारुखा॥ तां
विश्वैर्देवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चतु॥ ६१॥ असु
न्वन्तमयजमानम्॥ असुन्वन्तमयजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यामन्विहि तस्क
रस्य॥ अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु॥ ६२॥ नमः
सु॥ नमः सु ते निर्ऋते तिग्मतेजोऽयस्मयं विचृता बन्धमेतम्॥ यमेन त्वं
यम्या संविदानोत्तमे नाके अधि रोहयैनम्॥ ६३॥ यस्यास्ते॥ घोर आसञ्जु
होम्येषां बन्धानामवसर्जनाय॥ यां त्वा जनो भूमिरिति प्रमन्दते निर्ऋतिं त्वा

द्यापृथिवी कृरेम देवा धत्तन रयिमस्मे सुवीरम्॥ २९॥ समिधाग्निं दुवस्यत घृतैर्बोध
यतातिथिम्॥ आस्मिन् हव्या जुहोतन॥ ३०॥ उदु त्वा विश्वेदेवा ऽ अग्ने भरन्तु चित्तिभिः॥
स नो भव शिवस्त्वं सुप्रतीको विभावसुः॥ ३१॥ प्रेद॥ प्रेदग्ने ज्योतिष्मान्याहि
शिवेभिरर्चिभिष्ट्वम्॥ बृहद्भिर्भानुभिर्भासन्मा हिंसीस्तन्वा प्रजाः॥ ३२॥ अ
क्रन्ददग्निः॥ अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्॥
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो ऽ अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः॥ ३३॥ प्रप्रायम्॥
प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत्सूर्यो न रोचते बृहद्भाः॥ अभि यः पूरुं पृतनासु त
स्थौ दीदाय दैव्यो ऽ अतिथिः शिवो नः॥ ३४॥ आपो देवीः॥ आपो देवीः प्र
ति गृभ्णीत भस्मैतत्स्योने कृणुध्वं सुरभा ऽ उ लोके॥ तस्मै नमन्तां जनयः सु
पत्नीर्मातेव पुत्रं बिभृता स्वेनत्॥ ३५॥ अप्स्वग्ने॥ अप्स्वग्ने सधिष्टव सौ॥

सौ २
समिधाग्निम् २

९९

ह्वी : ४

मिमाञ्चविश्वाभुवनानिसम्राट्॥ अदित्सन्तन्दापयतिप्रजानन्त्सनोरयिꣳस
नोरयिꣳसर्ववीरन्नियच्छतुस्वाहा॥२४॥ वाजस्यनुप्रसवऽआबभूवेमा
चविश्वाभुवनानिसर्वतः॥ सनेमिराजापरियातिविद्वान्प्रजाम्पुष्टिंवर्द्धय
मानोऽअस्मेस्वाहा॥२५॥ सोमꣳराजानमवसे॥ सोमꣳराजानमवसेग्नि
मन्वारभामहे॥ आदित्यान्विष्णुꣳसूर्य्यम्ब्रह्माणञ्चबृहस्पतिꣳस्वाहा॥२६॥
अर्य्यमणम्बृहस्पतिम्॥ अर्य्यमणम्बृहस्पतिमिन्द्रन्दानायचोदय॥ वाचं
विष्णुꣳसरस्वतीꣳसवितारञ्चवाजिनꣳस्वाहा॥२७॥ अग्नेऽअच्छ॥ अ
ग्नेऽअच्छावदेहनःप्रतिनःसुमनाभव॥ प्रनोयच्छसहस्रजि
त्त्वꣳहिधनदाऽअसिस्वाहा॥२८॥ प्रनः॥ प्रनोयच्छत्वर्य्यमाप्रपूषा
प्रबृहस्पतिः॥ प्रवाग्देवीददातुनःस्वाहा॥२९॥ देवस्यत्वा॥ सवितुः

१०

द्विरोन्द्रन्दिताामानोह॥१०॥ दन्दिताामानोह त्रिष्टुप्त्वावतु स्त स्सामैपञ्चदशस्तोमे
गृद्योम्सः स्नतुष्टन्दत्रन्द्र विताम्प्रतीचीमानोह॥११॥ प्रतीचीमानोह जगतीत्वावतु वै
रूपं सामसप्तदशस्तोमोवर्षाः स्नतुर्विंद्दु विताम्रुदीचीमानोह॥१२॥ उदीचीमानोह
अनुष्टुप्त्वावतु वैराजं सामैकविंश स्तोमः शरदृतुष्ट पः लन्द्र विताम्रूर्ध्वामानोह॥
१३॥ ऊर्ध्वामानोह पङ्क्तिःस्त्वावतु शाक्वररैवते सामनी त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ ह
मन्तशिशिरावृतू वर्चो द्रविणाम्प्रत्यस्तन्न मेवश्यं शितेष्ठ॥१४॥ सोमस्यत्विषिरसि॥ सोम
स्यत्विषिरसि तवेव मेत्त्विषिर्भूयात्॥ अम्रत्योष्ठ पास्यो जौसि सहोस्पमृतं॥ मसि॥
१५॥ हिरण्यस्य रूपाऽ उषसोष्ठ॥ हिरण्यस्य रूपाऽ उषसो विरोकऽ उभा विन्द्राऽ उदिथःसू
र्यश्च॥ आरोहतम्वरुणा मित्रगर्त्तन्तते स्सन्द्राधामदितिं दितिश्चमित्र्योसि वरुणोसि
॥१६॥ सोमस्यत्वा॥ सोमस्यत्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चाम्यग्नेर्भ्राजसा सूर्य्यस्य वर्चसेन्द्र

नस्पकामो॥४४॥ अपेत। अपेत वीत वि च सर्पतातो ये ऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदाद्यमो
ऽवसानं पृथिव्याः अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥४५॥ संज्ञानमसि। संज्ञानमसि कामध
रणं मयि ते कामधरणं भूयात्। अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि चित स्थ परिचित ऊ
र्ध्वचितः श्रयध्वम्॥४६॥ अयं सः। अयं सो ऽअग्निर्यस्मिन्त्सोममिन्द्रः सुतं द
धे जठरे वावशानः। सहस्रियं वाजमत्यं न सप्तिं ससवान्त्सन्त्स्तूयसे जातवे
दः॥४७॥ अग्ने यत्। अग्ने यत्ते दिवि वर्चः पृथिव्यां यदोषधीष्वप्स्वा यजत्र। ये
नान्तरिक्षमुर्वाततन्थ त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः॥४८॥ अग्ने दिवः। अग्ने
दिवो ऽअर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवाँ२ऊचिषे धिष्ण्या ये। या रोचने परस्तात्सू
र्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त ऽआपः॥४९॥ पुरीष्यासो ऽअग्नयः। पुरीष्यासो ऽ
अग्नयः प्रावणेभिः सजोषसः॥ जुषन्तां यज्ञमद्रुहो ऽनमीवा ऽइषो महीः॥
५०॥ इडामग्ने। इडामग्ने पुरुदंसं सनिं गोः शश्वत्तमं हवमानाय साध। स्यान्नः सून

णे॥ गोभिर्न्न सोमम॑श्विना मासरेण परिस्रुता॥ समधातꣳ सरस्वत्या स्वाहेन्द्रे सु
तम्मधु॥ ६६॥ अश्विना हविरिन्द्रियम्॥ अश्विना हविरिन्द्रियन्नमुचेर्धिया सरस्वती॥
आ शुक्रमासुराद्वसु मघमिन्द्राय जभ्रिरे॥ ६७॥ यमश्विना॥ यमश्विना
सरस्वती हविषेन्द्रमवर्द्धयन्॥ स बिभेद वलम्मघन्नमुचावासुरे सचा
॥ ६८॥ तमिन्द्रम्॥ तमिन्द्रम्पशवः सचाश्विनोभा सरस्वती॥ दधाना
अभ्यनूषत हविषा यज्ञ इन्द्रियैः॥ ६९॥ य इन्द्र॥ य इन्द्र इ
न्द्रियन्दधुः सविता वरुणो भगः॥ स सुत्रामा हविष्पतिर्यजमानाय
सश्चत॥ ७०॥ सविता वरुणः॥ सविता वरुणो दधद्यजमानाय दाशु
षे॥ आदत्त नमुचेर्वसु सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥ ७१॥ वरुणः क्षत्र
मू॥ वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्भगेन सविता श्रियम्॥ सुत्रामा यशसा

१०१५

१०१५
१०१५

र्भिरिन्द्र घृषुः॥५८॥ अश्विना नमुचेः सुतं सोमं शुक्रं परिस्रुता। सरस्वती तमा भरद्बर्हिषेन्द्राय पातवे॥५९॥ कवष्यो न॥ कवष्यो न व्यचस्वतीरश्विभ्यां न दुरो दिशः। इन्द्रो न रोदसी उभे दुहे कामान्त्सरस्वती॥६०॥ उषासा नक्तम्॥ उषासा नक्तमश्विना दिवेन्द्रं सायमिन्द्रियैः। संजानाने सुपेशसा समञ्जाते सरस्वत्या॥६१॥ पातं नः॥ पातं नो अश्विना दिवा पाहि नक्तं सरस्वति। दैव्या होतारा भिषजा पातमिन्द्रं सचा सुते॥६२॥ तिस्रस्त्रेधा सरस्वत्यश्विना भारतीडा। तीव्रं परिस्रुता सोममिन्द्राय सुषुवुर्मदम्॥६३॥ अश्विना भेषजं॥ अश्विना भेषजं मधु भेषजं नः सरस्वती। इन्द्रे त्वष्टा यशः श्रियं रूपंरूपमधुः सुते॥६४॥ ऋतुथेन्द्रो वनस्पतिः शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां मधु दुहे धेनुः सरस्वती॥६५॥ गोभिः

ऋ नूप२

ऋतुथेन्द्रः॥२

मना॥ शंखस्य पूजनेवत्स मंत्रान्येतानुदीरयेत्॥ ४३॥ त्वं पुरासागरोत्पन्नो
विष्णुनाविधृतः करे॥ निर्मितः सर्व देवानां पांचजन्य नमोस्तुते॥ ४४॥
तव नोदेन जीमूतावित्रसंति सुरासुराः॥ शशांक युतदीप्ताभ पांचजन्य
तव नादेन पा नमोस्तुते॥ ४५॥ गर्भा देवारि नारीणां विलयंतो सहस्रधा॥ तव नादेन पा
ताले पांचजन्य नमोस्तुते॥ ४६॥ दर्शनेनैव शंखस्य किं पुनः स्पर्शने न वै
त॥ विलयं यांति पापानि हिमवद्भास्करोदये॥ ४७॥ नत्वा शंखं करे धृत्वा
मंत्रैरेभिस्तु वैष्णवः॥ यः स्नापयति गोविंदं तस्य पुण्यमनंतकं॥ ४८॥ सुवासि
तेन तैलेन कुर्याद् अभ्यंजनं ततः॥ कस्तूरी चंदनेनैव कुर्यादुद्वर्तनादिकं॥ ४९॥
सुगंधवासितैस्तोयैः स्नापयेत्सुमंत्रमुच्चरेत्॥ अर्घ्यं दद्यात्ततो वत्स पा

१५

१५

पेत्॥ दूर्वाविष्णुपदीश्यामापद्मं चैव चतुर्थकं ॥ ३६ ॥ पाद्यपात्रे न्यसेत्स
त्र देशिको मनकुष्टये ॥ कंकोलं च लवंगं च कक्कोलं मालती सं नव ॥ ३७ ॥
कुर्याद्देवश्लयापुत्रमात्रेणाचमनीयके ॥ दिव्यं पयो दधि मधु घृतं तं स्वं
उत्तमं न्वितं ॥ ३८ ॥ मधुपर्कस्य पात्रेवै दद्याद्देवोऽर्चकः ॥ उत्कानां
उव्यजातीनामलाभेय त्रपुष्पकैः ॥ ३९ ॥ तत्रोद्भवं न यावकुर्यात्सर्वदा वि
धिकोविदः ॥ करन्यासं ततः कुर्यादंगन्यासं तथैव च ॥ ४० ॥ पंचांगं वा
षडंगं वा विन्यसेत्संप्रदायकैः ॥ ममानुस्मरणं कार्यमात्मनं मत्स
मं स्मरेत् ॥ ४१ ॥ प्रतजारंभे च लुर्वकमंगलं शांतिवांपठेत् ॥ अथ संदुत
पेघं स्वं पांच उन्यं मन्ल प्रियं ॥ ४२ ॥ यस्य संदृत्ठमा दत्ता आनंदः परमो

दिव ॥ पूतम्पवित्रेणेवाज्यमापः शुन्धन्तु मैनसः ॥२०॥ उद्वयन्तमसस्परि स्वः पश्यन्त उत्तरम् ॥ देवन्देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥२१॥ अपो ऽ
अद्य ॥ अपो अद्यान्वचारिषं रसेन समसृक्ष्महि ॥ पयस्वानग्न आगमन्तम्मा
सं सृज वर्चसा प्रजया च धनेन च ॥२२॥ एधोसि ॥ एधोस्येधिषीमहि समिद
सि तेजोसि तेजो मयि धेहि ॥ समाववर्त्ति पृथिवी॰ समुषाः॰ सम्मु सूर्यः॰ ॥ समु वि
श्वमिदञ्जगत् ॥ वैश्वानरज्योतिर्भूयासं विभून्कामान्व्यश्नवै भूः॰
स्वाहा ॥२३॥ अभ्यादधामि समिधमग्ने व्रतपते त्वयि ॥ व्रतञ्च श्रद्धाञ्चोपैमी
न्धे त्वा दीक्षितो ऽ अहम् ॥२४॥ यत्र ब्रह्म च क्षत्रञ्च सम्यञ्चौ चरतः॰ सह ॥ त
ल्लोकम्पुण्यम्प्रज्ञेषं यत्र देवाः॰ सहाग्निना ॥२५॥ यत्रेन्द्रश्च ॥ यत्रेन्द्रश्च वायुश्च
सम्यञ्चौ चरतः॰ सह ॥ तल्लोकम्पुण्यम्प्रज्ञेषं यत्र सेदिर्न विद्यते ॥२६॥ अ

114

ग॰
१२

षेणकर्त्तव्यंतस्मिंपंव्रतं अपूपैर्घृतसंयुक्तैःमोदकै
र्गणंतोषयेत् मधुरान्नंहविष्यंचस्वयंभुंजीतकामतः
स्वर्णरौप्यमयंदेवंदातव्यंद्विजसत्तमे शक्त्याचदक्षि
णांदेयावित्तशाठ्यंनकारयेत् एवंसंपूज्यतेसर्वेप्रे
षयामासगौष्याति भगत्वाकथयामासवचोब्रह्म
दितंचतत् व्रतंचक्रेतनश्रद्धोपयोकंब्रह्मणापुरा
आविर्बभूवभगवान्गणेशोव्रततोषितः तंक्रीड
मानंगणनायकंचतथावटुरूतकलानिधिस्वयं

नकथयामासुसर्वश्च: विचार्यभगवान्ब्रह्माता
न्सुरानिदमब्रवीत् गणेशशापोभोदेवा:शक्य
तेकेनवान्यथा कर्त्तुमिंद्रेणनमयाविष्णुनानापि
मूलिन: तमेवदेवदेवेशंगछ्धंशरणंसुरा: स
एवशापमोक्तंचकरिष्यातिनसंशय: देवाऊचु:
केनेषायेनवरदोगजवक्त्रोगणेश्वर: पितामह
महाप्राज्ञतदस्माकंवदप्रभो ब्रह्मोवाच चतुर्थ्यां
देवदेवोसोपूजनीय:प्रयत्नत: कुसुमपत्रेविप्रै

ग
११

पश्यंतिपापिनं येपश्यंतिप्रमादेनवांवदंमृग।
लांछनं मिथ्याभिशापसंयुक्ताःभविष्यंतिइति
एवं हाहाकारोमहानजातःश्रुत्वाशापंचभीष
णं आसीत्तस्यवदनंचंद्रोजलमुपाविशत्
कुमुदांकुमुदनाथः स्थितस्तत्रकृतालयः या
तादेवर्षिगंधर्वानिराशादीनमानसा शक्रेण
सहिताःसर्वेजग्मुर्लोकपितामहं नत्वापिता
महंसर्वेसर्वेचंद्रविचेष्टितम् इतंशापंगणेशो

ब्रह्मोवाच क्रियमाणेन मे सृष्टिः निर्विघ्नं जाय
ते प्रभो एवमस्त्विति देवो सौ गृहीत्वा मोदकान्क
रे सत्यलोकात्समागच्छत्स्वेच्छया गगनेनैव चं
द्रलोकं समासाद्य सर्वलोकगणनायकः तस्य
हासमहच्चक्रे सोमो रूपमदान्वितः तं दृष्ट्वा को
पनामाद्वो गणनाथः शशाप द्दर्शनीयस्त्वरू
पोहं सुंदरः स्यामित्यथ गर्वितोसि शशांक त्वं फ
लं प्राप्स्यसि दुर्भग अतःप्रभृति लोकास्त्वां नाद्र

124

मारायतां देवो जांबवत्याचसंयुतः द्वारिकांप्राप्त
वान्कृष्णस्ततः स्वभवनंययौ तद्वृत्तान्तंसमाचष्टे
द्वारिकावासिनोकिल सत्राजितायमाणिक्यरत्न
वान्हरिःसंस्थितं मिथ्याभिशापसंशुद्धिं प्राप्तवा
न्मधुसूदनः सत्राजितोपिसंत्रस्तः कृष्णायप्रददौ
सुतां सत्यभामांमहाबाहुं सौभाग्यगुणसंयुतां
कृष्णभक्तियुतांचैवकृष्णायप्रददौसतां सत्यभा
मांमहाबाहुं सौभाग्यगुणसंयुतां कृष्णभक्तियु

126

ग० ८

तांचैवकृष्णप्रलपनायणां शतधन्वाक्रूरस्वभावः या
दवाः हृष्टमानसः सत्राजितेन नैवेदं चक्रुः स्वाभि।
लाषिणः दुरात्मा शतधन्वा समागते कृष्णे चक्रुत्रावि
त्व सत्राजितंनिहत्याशुमणिंजग्राहपापधीः कृ।
ष्णस्यपुरुतः समानमाचरेद्विविधेषितं अंतःहृष्टोव
हिःकोपीकृष्णःकपटनायकः पापिष्ठानांविना।
शार्थमवतारः कृतोभवि साधूनांरक्षणार्थाय।
भक्तानांप्रीतिवृद्धये इतंसत्राजितंदृष्ट्वागृहीतंम।

दामविष्यति श्रीकृष्ण उवाच किमर्थं गणाना
थेन शान्तं ब्रह्मस्त्वया मयः ३ इदमाख्यानकं श्रेष्ठं य
थावद्वक्तुमर्हसि गणनाथाधिपत्ये वै कृष्णेनात्र
ल्गणाग्रजः अणिमा चैव लघिमा महिमा गरि
मा तथा प्राकाम्यमीशित्वं च अथी कामो वसा
पिताः भार्यार्थं प्रददौ दृष्टे गणेशस्य प्रजापतिः
पूजयित्वा गणाध्यक्षं स्तुतिं कर्तुं प्रचक्रमे ब्रह्मो
वाच गजवक्त्र गणाध्यक्ष लंबोदर वरप्रद वि

निर्विघ्ननात्र ... [illegible]
नते ... [illegible]

128

ग०
९०

यापीशस्य देवेशसृष्टिसंहारकारक संपूजयेद्ग
णाध्यक्षं मोदकाद्यैः प्रयत्नतः तेषां प्रजायते सि
द्धिः कल्पकोटिशतैरपि ॥ त्वञ्च तथा तु गणाध्यक्ष त्वं वि
श्वं पालयते प्रजाः रुद्रोपि संहरत्याशु त्वञ्च कैव
गजानन विनायक जगत्सर्वं त्वञ्च कैव करोष्य
हं इत्थं संस्तूयमानोसौ देवदेवो गजाननः उ
वाच परमप्रीतो ब्रह्माणं जगतांपतिं गणेश्वर
उवाच वरं ब्रूहि प्रदास्यामि यन्ते मनसि वर्तते

129

मुत्पादयामास तेन द्रव्येन बुद्धिमान् सुरालयगृहै
श्चित्रैर्नगरं समकल्पयत् नीरोगं दुःखरहितं पापद्र
भिक्षवर्जितं शुचिनाधिपेनेनं रमातिसूर्यस्य घोषतः
ज्ञानत्वापि हि सर्वज्ञो मानुषं भावमाश्रितः मर्यादा
नं समाश्रित्य लोकाचारं करोति सः वंश्यैर्वैरं समुत्प
न्नं विचित्रं समुपस्थितं वृथापवादं वऊलज्ञायमानं
कथं मदत् इति चिंतातुरं कृष्णं नारदो समुपस्थितः
गदीनानं कृतां पूजां सुखासीनस्ततो ब्रवीत् नारद

ला०कृ०

ग॰
२

उवाच किमर्थंखिद्यसेदेवकिंवानेशोककारणं
यथावृत्तंसमाचक्ष्वनारदायचकेशवः नानाभि
कारणंदेवपदर्थंलांछनंतव त्वयामाद्रपदेमल्के
चतुर्थ्याचंद्रदर्शनं कृतंतेनसमस्तत्वंलांछनंत
वृथैवहि श्रीकृष्णउवाच वदनारदकोदोषःश्री
मेचंद्रदर्शने किमर्थंतद्दिनोयायांनकुर्व
तिदर्शनं नारदउवाच गणनाथेनसंशप्तःचं
द्रमारूपगर्वितः तद्दर्शनात्तराणांहि यानि

130

नारद
उवाच
२

णीमुपेतः बलदेवं तदा वाक्यमुवाच मधुसूदनः
हंतव्यो हि त्वयाभ्रात शतधन्वा कुकर्मकृत् निद्रा
णशतधन्वानं गृहीत्वा घातदानय ममभोग्यं च तद्
त्नं भविष्यति न संशयः एतच्छ्रुत्वा भयत्रस्तः शत
धन्वा कृपार्दवः आहूयाक्रूरनामानं माणिक्यं प्रद
दौ च सः आरुह्य वडवां वेगान्निर्गतः दक्षिणां दिशि
रथस्यावगमौ तौ च तदा राम जनार्दनौ शतयोजन
तां गत्वा वडवा तन्मृता भवत् पलायमानोपातिसूद

131

१८

तेः कुसमेनवैतदा बलिरेवेत्यत्र्यैचरत्नलोभादिदा
निनां तनः समागतोनगरंमाणिक्यादिनः प्रभुः
ऊचुः परस्परंकुसुमंजनाः सर्वेनराधिपं अर्थात्स्वजन
नंदंसिता कृतावंयः समाश्रये निष्कासितोरत्न
लोभाज्येष्ठोभ्रातः बलोपिच तच्छ्रुत्वादीनवचेनः
विमनाइवभातिच वृथाभिशापसंतप्तोबभूवस
जगत्पतिः अक्रूरोपिविनिष्क्रम्यतीर्थयात्रापिशां
तये काशींगतवासविनोसोईजेयज्ञपतिंप्रभुं तोष